

מה לי ולמאלי

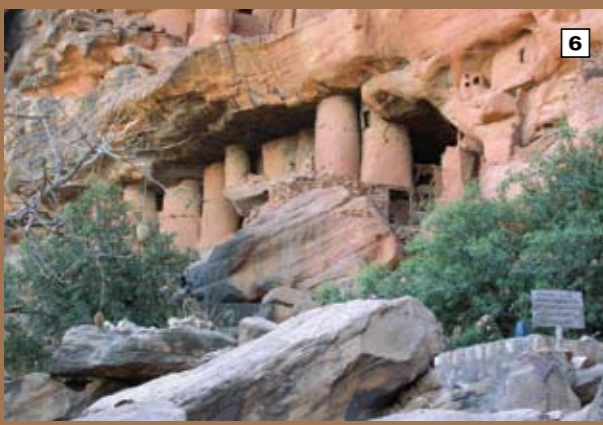
כתבה וצילמה: פועה בר

4

5

6

1

מעניין כיצד קרה שעל מאלי, שלא הרבה מהישראלים נוסעים לטייל בה, נכתבו כל כך הרבה מאמרים בעברית, ואילו על קירגיזסטן, למשל (שעליה כתבתי בגיליון הקודם), שאליה מגיעים פי כמה וכמה ישראלים מדי שנה, לא נכתבו כמעט מאמרים בעברית. ייתכן שהסיבה נעוצה בעובדה שמאלי מרתקת את המטיילים בה מבחינה אנתרופולוגית יותר מאשר קירגיזסטן, שעיקר העניין בה הוא הנופים ההרריים והערבתיים. אני אהבתי את המיסטיקה, האותנטיות, תרבות החיים השבטית ואת מגוון הנופים המדבריים והטרופיים-יובשניים, שהאדם השפיע עליהם באופן ניכר.

1. אסמים מבוץ: האסם הגדול, הגברי, לסורגום, והקטן - לאישה, לאחסון כל העולה על דעתה. 2. כפר בוץ של בני הדוגון - ניון-גונו - שממוקם בראש גבעה מסולעת. בני הדוגון הגיעו למאלי במאה ה-14, ככל הנראה מדרום-מערב אפריקה, כאשר ברחו מהאסלאם. 3. מפגש חברים של בני שבטים שונים - טוראג עם הטורבן הכחול ובן דוגון עם הכובע ה"נפוליאוני". 4. מדרסות שבהן לומדים הנערים את הקוראן; באין מחברות, כותבים על לוח אבן ומשננים. 5. רוכלת המציעה את מרכולתה (תכשיטים ומזכרות) לתיירים. 6. בני הדוגון חיו בבתי בוץ שקועים בין שכבות הסלעים המצוקיים, מקום משכנם הקודם של בני התלם. הם ביראו את היערות במישורים והכשירו שטחים לחקלאות. במאה האחרונה ירדו בני הדוגון מהמצוקים והחלו להשתכן למרגלותיהם. בתי הבוץ הנטושים משמשים כיום לקבורת המתים, שרוחותיהם שומרות על הכפר מגבוה.

3

2

2. טונגה – מקום התכנסותם של זקני הכפר בחבל הדוגון. ברקע רכס הבנדיאגרה (250 ק"מ אורכו ו-300 מ' גובהו), במזרח מאל, שלאורכו שוכנים כפרי הדוגון.
4. בכפר הבוץ ניון-גונו. על הגגות מייבשים את הסורגום וברחבה של הכפר מרוכזים בעלי החיים, ושם גם נעשות המלאכות השונות.

בין השאר ברעב ובמוות. אזור הסוואנה (טרופי יובשני) מקבל עם השנים צביון מדברי, והתופעה הזאת, על התהליכים המתלווים אליה, מכונה בשם מדבור.

מדבור הוא תופעה שבה שטח אדמה פורייה מכוסה צומח הופך להיות צחיח עם קרקע שאינה ראויה לעיבוד חקלאי. תופעת המדבור מתרחשת באזורי מעבר בין אזור מדברי לבין אזור גשום יותר. תהליך המדבור מואץ כאשר האדם מפעיל לחץ על השטח, שמקטין את כושר הייצור שלו. הלחץ הזה מתבטא בניצול אינטנסיבי של משאבים בקצב שהוא גבוה בהרבה מיכולת ההתחדשות

במשך כ-5,000 שנה, שלאחריה שוב הייתה תקופה יבשה. השינויים האקלימיים הללו השפיעו על אורח חייהם של אנשי הסאהל, שנאלצו לנדוד דרומה או צפונה בהתאם לכמות הגשמים ושטחי המרעה.

שינויי אקלים בטווח של זמן גאולוגי, קרי אלפי ומיליוני שנים, אכן יכולים לתרום למגוון הביולוגי של אזורי המעבר. אולם בטווח זמן קצר בסדרי גודל של עשרות שנים, היעדר גשמים ובצורות יכולים להיות מכריעים ביותר בנוגע לחיי בני האדם וההשפעות שלהם על הסביבה. מאז ראשית המאה ה-20 סובל אזור הסאהל מתקופות בצורת קשות, שמתבטאות

הטרופיים, לצד העץ מילה סורי שמקורו באזורים הממוזגים. אזורי המעבר הללו מתבטאים גם בקנה מידה מקומי. כך אזור מעלה אדומים במזרח ואזור דברי-להב בדרום התברכו בעושר מינים עצום שמקורם מהאזור הים-תיכוני מצד אחד, ומהאזורים הערבתיים והמדבריים מצד שני.

אזור הסאהל ידע תפוחות אקלימיות במהלך 12,000 השנים האחרונות. בתחילתה של התקופה הזאת היה האזור מדברי ומכוסה דיונות חול בדומה לאלה של הסהרה. מאוחר יותר (לפני כ-10,000 שנה) נהנה האזור מתקופה לחה וממושכת

מספקים מקומות חיות לאורגניזמים שמצויים משני עברי האזור. אזור אגן הים-התיכון, לדוגמה, עשיר ביותר במיני צמחים ובעלי חיים, בין השאר משום מיקומו באזור המעבר שבין המדבר בדרום והאזור הממוזג בצפון. בתקופות אקלימיות שונות (תקופות חמות ויבשות ותקופות קרות וגשומות לסירוגין) הגיעו לאזור אורגניזמים שמקורם באזורים הסוב-טרופיים מצד אחד, וכאלה שמקורם באזורים הממוזגים מצד שני. לכן אנחנו יכולים למצוא בישראל זה ליד זה נימפאיה לבנה, שמקורה באזורים האירו-סיביריים, ונימפאיה תכולה, שמקורה באזורים הטרופיים, או גומא הפפירוס מהאזורים

יחסית (כ-1,000 מ"מ בשנה, וטמפרטורות גבוהות לאורך כל השנה). כמות הגשמים השנתית הממוצעת בסאהל נעה בין כ-100 מ"מ בצפון ועד לכ-500 מ"מ בדרום. עונת הגשמים היא בין יוני לספטמבר, כאשר הטמפרטורות בחודשים האלה גבוהות למדי. לא בכדי נוודי המדבר שחצו את הסהרה עם גמליהם במשך שבועות כינו את האזור הזה "חוף" או "גבול". הסאהל היה המקום שבו הצבע הצהוב של הדיונות התחלף בירוק ומקורות המים שבו היו מובטחים הרבה יותר מאלו שבמדבר.

אזורי מעבר גאוגרפיים עשירים בדרך כלל בצמחים ובעלי חיים, מכיוון שהם

מאלי שוכנת במערב אפריקה והיא מוקפת במדינות אלג'יריה, ניז'ר, בורקינה פסו, חוף השנהב, גינאה, סנגל ומאוריטניה. היא שוכנת באזור המכונה הסאהל, שלמעלה מ-30 שנה נמצא בכותרות בכל מה שקשור לשינויי אקלים גלובליים ולתופעת המדבור.

אזור הסאהל (בערבית: חוף או גבול) הוא חבל ארץ באפריקה המשתרע מהקצה המערבי ועד לקצה המזרחי של היבשת וגובל בין מדבר סהרה מצפון לבין האזור הטרופי הפורה יותר מדרום, הידוע בשם סודן (ללא קשר למדינה בעלת השם הזהה). זהו אזור מעבר בין המדבר (עד 100 מ"מ גשם בשנה) לאזור הטרופי היבש

4

2

1

3

1. הנשים נושאות את ילדיהן על גבן במשך כל היום ועד לגיל די בוגר, כשהן ממלאות את כל הפונקציות הנדרשות. יש הטוענים שהעובדה שהתינוקות מדלגים על שלב החזילה פוגעת בהתפתחותם.
2. לבני בוץ שמיצרות מטיט (חומר חרסיתי דק שמצטבר במקרה הזה בקרקעית מאגר מי גשם ארעי).
3. העץ והגללים הם מקור האנרגיה העיקרי במקום. בנות הכפר ניון-גונו נושאות זרדים שאספו בשעות הבוקר.
4. נשים נושאות את מרכולתן בירידה מהכפר גוג'י שברכס הבנדיאגרה לכיוון השוק בכפר בני.

עזים: צבעיהם של בגדי הנשים, הטורבנים של הטוארגים, נודי הסהרה ומוליכי שיירות המלח והסחורות מצפון לדרום וממזרח למערב, כובעיהם רחבי השוליים של הפולאנים, אדוני הבקר והצאן, ושלל התכשיטים העשויים ענברים, צדפות וחומרי פלסטיק למיניהם תוצרת המקום.

נהר הניג'ר הגדול, על יובליו, עובר גם במאלי. על פניו אמור היה הנהר לפצות על היעדר הגשמים באזור, אך לא כך הדבר. כישראלים התמלאנו קנאה למראה כמויות המים האדירות, וכל אחד מחבריי לקבוצה פנטז מה ניתן היה לעשות עם המשאב האדיר הזה: "איזו חקלאות

תקופת הגשמים, מחדשים בני המקום את הבתים, המסגדים וכל השאר. אין מילים לתאר את המראות הנחשפים לעיניים מערביות יבשות מדמיון וניחוח אפריקני, בסמטאות הכפרים והערים הללו: צבעי החום-אדמדם החמים ה"בווערים" בשעות השקיעה, המסגדים, כמו זה שבעיר דגינה, המתנשאים בהדר לגובה, כשלמרגלותיהם שוקקים שווקים הומים וצבעוניים מבושמי ריחות תבלניים לצד ריחות זיעה של האנשים וגלליהם של בעלי החיים המיועדים למכירה, העוני, היעדר ההיגיינה והתחלואה. אולם, לעיניים סקרניות ורעבות לעולם האחר, מתובלים המראות של ה"מסכות" (כביכול?) בשלל צבעים

השנייה בגודלה, עמוס סירות גדושות וגדולות, כשעל הגדה אין-ספור רוכלים, בעלי מלאכה, סתתי לוחות מלח, והרבה פסולת שעיקרה רבדים של שקיות פלסטיק. בדמיוני יכולתי בקלות לדמות את המקום לתרשיש או לכל נמל אחר מתקופת התנ"ך.

מבנים, בתים ומבני ציבור בכפרים ובערים במאלי בנויים כולם בוץ. חומר הגלם הוא קרקע חרסיתית דקת גרגיר שמצויה בקרקעית הלא עמוקה של נהר הניג'ר על יובליו השונים, לאורך גדותיו ובשקעים שאליהם מתנקזים מי הנגר העשירים בסחופת. מדי שנה בשנה, לאחר

באירופה ובצפון אמריקה, אשר שינה את תכונות העננות מעל האוקיינוס האטלנטי והסיט את דפוס הגשמים דרומה, וכתוצאה מכך פחתו גשמי הקיץ בסאהל.

מאלי נחשבת לאחת המדינות העניות ביותר בעולם. ואכן, לאדם מהעולם המערבי המטייל במאלי קל מאוד להתפעל מהאותנטיות העצומה שמזמנת המדינה. במשך 17 ימי טיול הרגשתי שאני חיה בעולם שכולו תנ"ך. תחושה זו ליוותה אותי בכל רגע ובכל מקום, אפילו בעיר הבירה, שבכל מקום במדינות העולם השלישי מייצגת את הקדמה. במאלי זה לא כך. הנמל במופטי, לדוגמה, העיר

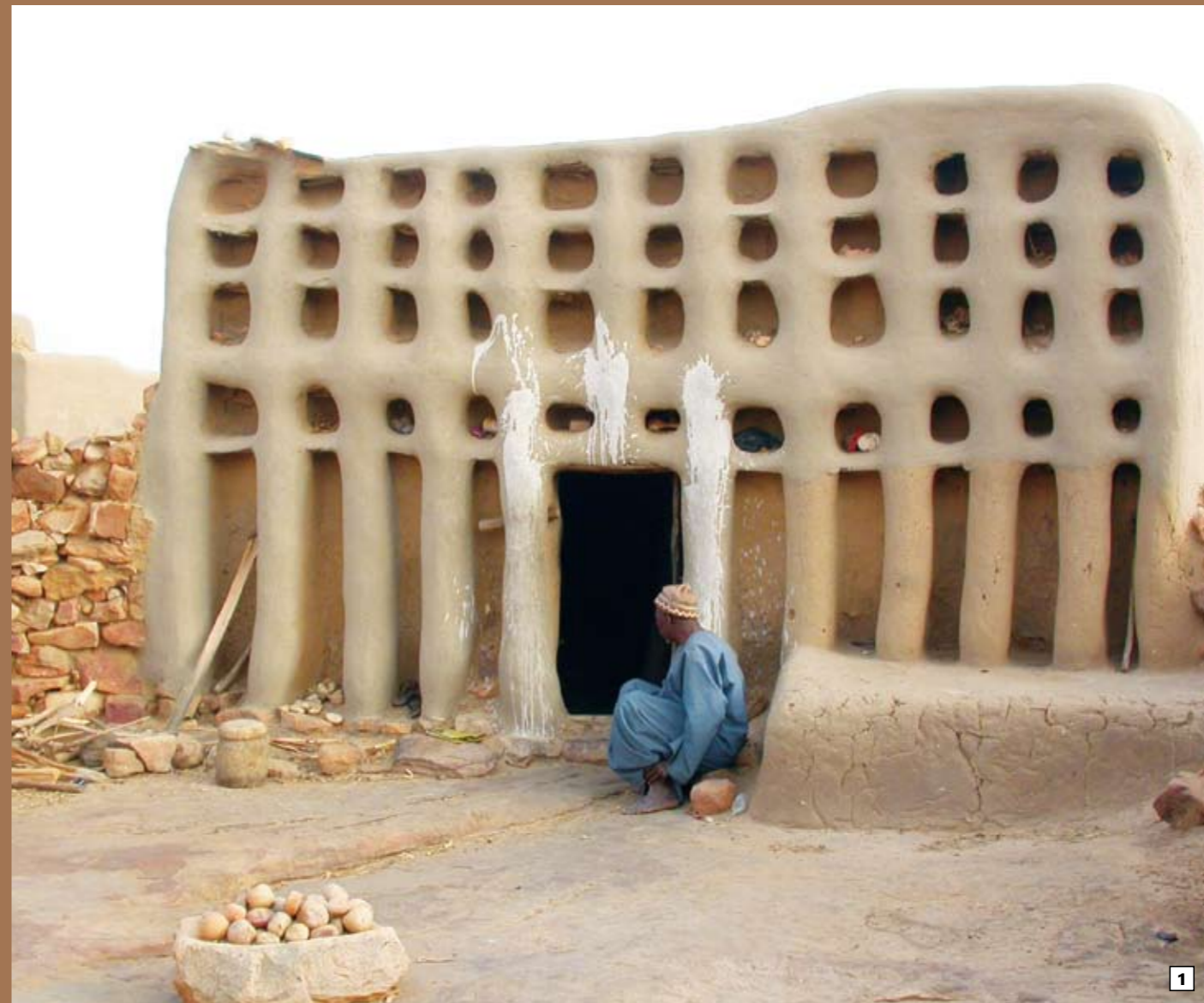
ועדרי הבקר נחפרו בארות ועל פניו הכול נראה אידאלי, אולם כל הפעולות הללו הגבירו את לחצי הרעייה וההמלחה של הקרקע (כתוצאה מהתאיידות) סביב הבראות, ובסופו של הדבר מעז יצא מר.

אין ספק שתהליך המדבור הוא שילוב של תהליכים "טבעיים" האחראים לשינויי אקלים עם תהליכים שקשורים בניצול יתר של המשאבים על ידי האדם. בשנים האחרונות נוסף לעניין הזה גם ההיבט של זיהום האוויר, שמשפיע גם על התהוות מערכות גשם. לאור מחקרים בנושא של התחממות כדור הארץ, ההשערה היא שהצורות בסאהל נגרמות מזיהום אוויר

שלהם. כריתה ו/או רעייה אינטנסיבים שאינם מאפשרים לצומח להתחדש, או עיבוד אינטנסיבי של הקרקע, שגורם להיסחפותה, או שאיבת יתר של מי תהום הרבה מעבר לקצב המילוי - כל אלה עלולים להאיץ את תהליכי המדבור.

בראשית המאה ה-20 פקדה את אזור הסאהל בצורת קשה. מאוחר יותר, בשנות ה-60, נהנה צפון הסאהל מכמות גשמים מרובה. בעקבות זאת, הממשלות של מדינות הסאהל, האו"ם ומדינות מערביות אחרות, שנתמכו לעזור למדינות הסאהל, עודדו את התושבים להתיישב בחלקו הצפוני של הסאהל. לנוחיות התושבים

1. ביתו של ההוגון – המנהיג הרוחני של הכפר בסנגה, מקודש, והקשר עמו נעשה בעזרת משרתיו.
2. גולגולת אדם ובעלי חיים, פרוות, זנבות, אבנים ודומיהם משמשים את הפולחן של בני הדוגון.
3. גילופי העץ בדתות וחלונות ופסלים הם מהדברים המרשימים בחבל הדוגון.
- דלתות העץ מגולפות על פי קודים עיטוריים פולחניים.
4. עורות, גולגולת וכל השאר כנגד הרוחות הרעות בכפר קונדו.
5. אוניברסיטת סנקור בטימבוקטו, שהייתה מרכז רוחני ו"אקדמי" משגשג במאה ה-15.

במאלי, כמו בהרבה מדינות באפריקה, החברה מחולקת לשבטים, כאשר לכל שבט יש היסטוריה ומאפיינים משלו. קל מאוד לזהות מי משתייך לשבט הפולאני על פי הכובעים רחבי השוליים והכותנות הצבעוניות והארוכות או מי משתייך לשבט הדוגון על סמך הכובע ה"נפוליאוני". בני המקום מזהים זה את זה על פי סימנים רבים אחרים, עלומים מעינינו, כך שכל אחד יודע היטב למי הוא שייך ומה מקומו בחברה. במאלי יש שבעה שבטים עיקריים, ולכל שבט יש התמחותות אופייניות. בני הבזו הם דייגים, אנשי הפולאני הם רועים ואנשי הסנופו - איכרים. לכל שבט יש מנהגים ואמונות משלו, אף על פי שחלק ניכר

כשעל גביהן הן נושאות את ילדיהן, להביא עצים. סימני הכריתה ניכרים בכל מקום. כל עץ או שיח מאוימים להיכרת, וקצב הכריתה הוא גבוה בהרבה מקצב ההתחדשות של הצמחים. עדרי הבקר והצאן תורמים גם הם את חלקם לירידה בייצור הצמחי. עדר בקר גדול מקנה לבעליו כבוד ומעמד בשבט ומאפשר לו להינשא לנשים רבות, ולכן טורח בן פולאני (השבט שמתמחה בגידול עדרי בקר) צעיר להגדיל את עדרו כמה שאפשר. בני הפולאני נעדרים מבתים חודשים רבים כדי להוביל את עדרם לשטחי מרעה טובים ולשוב הביתה עם עדר גדול יותר.

כמוכן שהפגיעה בבני אדם אינה פוסחת עליהם, והאיכות הגרועה של המים והדגים פוגעת בבריאותם של בני המקום. בעקבות מצבו המידרדר של הנהר התכנסו ראשי תשע המדינות ביוני 2008 כדי לחתום על אמנה משותפת שתבטיח את "בריאותו" של הנהר וחלוקת משאבים הוגנת בין המדינות, ואת קיומו התקין לאורך השנים. חמישה מיליארד וחצי יורו יושקעו בתכנית הזאת, שכוללת כמה מאות משימות שאותן יש ליישם עד שנת 2027.

העץ הוא מקור האנרגיה העיקרי של תושבי מאלי. עם שחר יוצאות הנשים,

בעשורים האחרונים כתוצאה משנות הבצורת הרצופות, אך יותר מכול סובל הנהר מהזרמת שפכים ביתיים ותעשייתיים אליו ומזיהום בדלקים. צמחים ובעלי חיים החיים על גדות הנהר ובתוכו נפגעו קשות, והדבר מתבטא בעיקר בדגה. חלק ממניי הדגים נעלמו וכושר הייצור של המינים הנותרים קטן, אם בגלל הזיהום ואם בגלל לחץ הדיג מצד בני שבט הבזו, שמתמחים בדיג מקדמת דנא. למרות האיסור לדוג באמצעות רשתות עם חורים קטנים, ממשיכים בני הבזו לעשות זאת, והשלב שהם מעלים ברשתם כולל בעיקר דגיגונים קטנים שעדיין לא הגיעו לבגרות ולא הספיקו להבטיח את דור הדגים הבא.

ומשקים קטע ועוד קטע, וכך הלך ושוב במהלך כל היום. אין מערכות השקיה והובלה של מים לבתים, ואם יש צורך במים, יורדות הנשים לבאר, שואבות ונושאות את מכלי המים על ראשן.

נהר הניגר נחשב לאחד הנהרות הגדולים בעולם (הגדול ביותר הוא הנילוס). שטנו יומיים לאורכו ולא אחת הייתה לי התחושה שאני מפליגה באיזה אוקיינוס. זו הייתה חוויה מן המדהימות שחוויתי, וזו לא הפעם הראשונה ששיתי בנהר גדול. אורכו של הנהר הוא כ-4,200 ק"מ, ועם יובליו הוא עובר דרך תשע מדינות. כמויות המים המגיעות לנהר קטנו

משגשגת, "אילו סכרים ומאגרי מים", "אילו תחנות כוח" ועוד כהנה וכהנה. אבל במאלי אין כמעט חקלאות, והיצע הפירות והירקות מוגבל למנגו, בננות, אננס, עגבניות, בצל, פלפל חריף, חסה ודלעת. השטחים המעובדים קטנים מאוד, כמקובל בחקלאות המסורתית, והאיכרים מביאים את מרכולתם לשווקים. השטחים הללו מרוכזים לאורך הנהר, כשהגידולים נהנים מאדמת הסחף המושקעת לאורך הגדות וממי הנהר. ההשקיה נעשית באופן ידני, ולנו הישראלים, מפליא לראות את "המסה" הגדולה של הנשים והגברים שיורדים לנהר עם כדים עשויים דלועים או מתכת, ממלאים אותם מים, עולים

1. הדייגים, בני הבוזו, משחררים שלל דגיגונים שנלכדו ברשת. לאחר שכל הגדולים ניצודו, ממשיכים בני הבוזו להשמיד את עתיד הדגה ועתידם שלהם, על ידי דיג ברשתות עדינות המאפשרות לכידה של דגים צעירים מאוד. דרך אגב, במרבית מדינות העולם הדבר אינו חוקי.
 2. זרעי הבאובב, העטופים חומר שעמי, משמשים כסוכריות (מתוק חמוץ), ומקליפתם מייצרים פקקי שעם להצפת המכמרות.
 3. שווקים לאורך גדות הנמל בעיר מופטי, השוכנת במפגש הנהרות ניגר ובאני. הנמל הזה נחשב לנמל הנהרות הגדול והעמוס במערב אפריקה.
 4. עצי הבאובב (*Adansonia digitata*) ממשפחת הבומבקס, השייכת לסדרת החלמיתניים, ייחודיים לסוואנות של אפריקה. עצים אלה מגיעים לגיל מופלג של מאות בשנים. בסיבי גזעיהם משתמשים ליצירת חבלים, העלים משמשים לריקחת רטבים למאכל, ומהפירות מייצרים כלי נגינה.

מוסלמית שהיוותה במאה ה-15 מרכז חשוב להפצת הדת. בתקופה הזאת נבנו בעיר מסגדים גדולים (כיום יש בה שלושה מסגדים גדולים וידועים: גינגרבר, סנקור וסידי יאהיה), והחשוב מכול - קמו בה מדרסות והאוניברסיטה הראשונה ביבשת, אוניברסיטת סנקור, שהיו מרכז למחקר בתחומים שונים ולהוצאת כתבי ספרות ושירה, שאת חלקם ניתן לראות בגלריות ובמוזאון בעיר. העובדה שהיא שוכנת אי שם מעבר לסהרה, אך מפורסמת בחברות מערביות. גרמה להרפתקנים ולאנשי הגות ומחקר לנהור לעיר הזאת. אלא מאי, רבים מאותם אנשים לא זכו להיכנס בשערי

אנשים באים לבקר במאלי רק בגלל העיר ה"מסתורית" הזאת. בקבוצה שטיילתי בה היו אנשים שהצטלמו במרוקו עם השלט הענק שעליו כתוב "52 יום לטימבוקטו", והבטיחו לעצמם שיום אחד יגיעו לעיר הזאת.
 הגענו לעיר כשהייתה אפופה אבק, תופעה שכיחה שנובעת מסופות החול בזמן נשיבתה של רוח ההרמטון, רוח צפונית שמנשבת מכיוון הסהרה. גרגירי החול הללו הם גם חלק אינטגרלי מהפיתות שנאפות בטאבוניס הממוקמים בכל קרן רחוב. גם טימבוקטו, כמו כל הערים במאלי, בנויה כולה בוץ. היא עיר

להסיר את הדגון, שהוא שריד של האיבר הזכרי. תארו לעצמכם שנערה מתבגרת, שששה להיות אישה, משתוקקת לעבור את הטקס הזה כדי להיות מחוזרת, נחשקת ואהובה. הבעיה של האדם המערבי (או כל אדם שבא מתרבות אחרת) היא שכל מה שחורג מהנורמה שעל ברכיה הוא גדל אינו נורמלי בעיניו. כיום, לאור האיום של האיידס, דואגים לקיים את טקסי המילה בעזרת רופא שמקפיד על כך שהמילה תיעשה בתנאי היגיינה נאותים, כדי למנוע את העברת הנגיף הקטלני.
 אי אפשר לכתוב על מאלי מבלי להזכיר ולו בחצי מילה את טימבוקטו. לא מעט

המתחם שמסביב אסורים לבני האדם הפשוטים. גם עלינו נאסר לגעת בגדר האבנים המקיפה את ביתו. מספרים שההוגון הזה אינו מתרחץ אף פעם, וזאת משום שבביתו שוכן נחש שמתפקידו ללקק ולנקות אותו. מגוון בעלי חיים, על חלקיהם השונים, אבנים וסימנים שונים הם חלק מדת ותרבות מורכבות ומסקרנות של השבטים השונים החיים בארץ הזאת. טקסי המילה תופסים מקום נכבד בתרבות של המקום. מילה לבנים נחשבת בעינינו עניין של מה בכך (האמנם?) מאחר שגם במחוזותינו מקובל המנהג הזה, אך מילה לנשים מעוררת אצלנו לחלחלה. איך ייתכן שימנעו מהאישה את ההנאה בזמן קיום

כמו בהרבה חברות מסורתיות, המבוגרים או הזקנים שבחברה הם אלה שזוכים לכבוד יתר ועל פיהם יישק דבר. עובדה זו מרשימה ביותר וראויה להערכה, במיוחד לאור מה שקורה בחברות מערביות. ה"הוגון", לדוגמה בשבט הדוגון, הוא המנהיג הרוחני של הכפר, שנבחר על ידי בני הכפר. הבית שבו הוא משתכן וכל

מהשבטים קיבלו על עצמם את דת האסלאם בין המאות ה-12 ל-14. האסלאם עבור השבטים הללו הוא דת משלימה, קרי הוא מוסיף תכנים חשובים לעולם הדת הקיים והמקובל של השבט. לכן מבחינה זו אין הם מוסלמים במובן המוכר לנו מאזורנו.

חציית אחד היובלים של הדלתא העליונה של הניג'ר המקיפה את העיר ג'אנה. יום שני הוא יום השוק בעיר, והתושבים מגיעים בכל אמצעי התחבורה.

יהודי משיידה, מרוקו. בני המשפחה הקימו שלושה כפרים שקיימים עד ימינו באזור טימבוקטו: קירשמבה, היומבו וקונגורה. בשנת 1492, עלה אסקיה מוחמד לשלטון בטימבוקטו, הוציא את היהדות מחוץ לחוק במאלי והכריח את יהודי האזור להתאסלם. משפחת קהת התאסלמה יחד עם שאר בני הקהילות שאינן מוסלמיות.

זהו על קצה המזלג - מוקפץ אפריקני, שעושה תיאבון לעוד לאחר שטועמים אותו לראשונה. חשוב מכול לצאת לטיול עם "שף" טוב, כמו אתי דיין, שבידיעותיה ואישיותה הקסומה תרמה רבות לטעמים המשובחים של המוקפץ האפריקני. ♦

מדע ותרבות ושבין השאר אחראי להכרזת שמורות ביוספריות ואתרי מורשת. פרופ' שטרן קיבל מידע אודות בית בטימבוקטו שבו התגורר הרב מיכאל אביסרור עם שני אחיו ושאר בני משפחתו במחצית המאה ה-19, ויש עניין לשמרו כמו בתים אחרים בעיר שהיוו מקום משכנם של הרפתקנים צרפתים או אמריקנים. הוא יצר קשר עם מי שאחראי לשימור בעיר, והלה הזמין אותנו לבקר במקום. בהזדמנות זו התכוון לבקש תמיכה כלכלית כדי להפוך את המקום למוזאון. לאחר גירוש ספרד הגיעו היהודים למאלי, שהייתה חלק מהאמפריה הסונגאיית. ביניהם היו בני משפחת קהת (קעיתי), צאצאי ישמעאל ג'אן קות אל-

העיר או לצאת ממנה, כיוון שנרצחו על ידי נוודי האזור או מושלי העיר. המעטים שחזרו היו הרפתקנים שלמדו ערבית, את דת האסלאם ואת אורחות חייהם של בני המקום. המוזר בכל הסיפור הוא שכאשר חזרו לאירופה וסיפרו את הקורות אותם לא האמינו להם, כי איד ייתכן לחזור חי מטימבוקטו.

הרבה ניתן לכתוב על העיר הזאת, אך כאן אגע בחוויה מיוחדת שהזדמנה לנו במקום. לקבוצת המטיילים הצטרף פרופ' אלי שטרן מאוניברסיטת בן גוריון בנגב, שבין השאר משמש נציג אונסק"ו בארץ; אותו גוף שאחראי בקנה מידה עולמי לנושאי חינוך,